

G A R O A

(JARRAIPENA)

VII

LOREAK ETA ARANTZAK

Bazan ba beste bat ere ondo biotzetik Malentšo maitatzen zuana.

Etšeko umezurtz gastea: Jose.

Azal zuri, begi urdiñ, gorputz iaioko mulilla, alai ta askatua, aratz ta belatsa, jai egunetan, soñeko garbiak jantzita, eleizarako gertatzen zanean, ikustekoa egoten zan Jose. Neskatš batek baño geiagok egiten zion agur bizia, abegi esankorra, Oñatirako edo Aranzazurako bidean, ta bestek baño askozaz ohea Azkarragako Paulatšok, mutillaren edertasunaz gañera bere mendu ta zerzeladak ondo zekizkialako. Baño Joserren begiak etziran iñongo neskatšetan beñere jarri: etšean zeukan nori begiratu, etšean zeukan Malentšo.

¿Noiztikoa zan baña malentšo maitetasuna? Betikoa: beti maitetu zuan Josek Malentšo, beti era berdiñetan izan ezarren. Malentšo aurrera zanean, aurrari zurikerira egiñaz edo ume koskor polit ura, elizako aingerua erabiltzen dan begirunoarekiñ, lepoan erabilliaz; zizkortu zanean, ikastetšera neskatolari lagunduaz ta ikasterik gogozkoenari bezela *Gurutze Santuaren* eragiñ edo *Aita Gure* ta beste arrenak esaten erakutzi; anditšo egiñ zanean, lenbíziko marrubiak, masustarik elduenak, sagarrik zindoenak, gaztañerrerik bigunenak emanaz edo zelaietan jaiotako lorez egindako sortatšoak eskeñiaz.

Malentšok oñez ikasi zuanetik aurrera, alkarren adiskide ta lagun esagutu genduzan neskatilla ura, Manuel ta Jose. Mai baten jan zuten ainbeste urtean nabasi, etšeko guztien ondoan; sukalde baten egiñ zituzten goizeko ta gabeko eskari bero zintzoak Aranzazuko Amaren irudi aurrean; bata bestearekiñ jolastu ziran irurak, katakumien tajuko ume jolas garbi erregabekotan berreun ta geiago aldiz esan zizkieten Manuelek eta Josek Peru ta Maria-ren ipuiña, Amabi lapurrena, Tudelatik zetorren astoarena, Anbotoko Andrearena, Basojaunarena,

gabeko amabietan lišiba jotzen zuten sorgiñena, ta beste onelako gezur-ele zar *koipatsuak*, elizan entzundako erakusgarri eder batzuekiñ nasteen; anai-arreba maitale maitegarrien antzera bizi izandu ziran beti, egundaño apeta gaistoaren kutsuak iñori ta iñola ikutu gabe, ta etzitzaien beñere otu bizitza guztian berdiñ jarraitu bear etzutenik; baño Malentšok andre itšurak artu zituanean, goizetik gabera, neska-toaganako atzeka ta lotsakor biurtu zan Jose.

¿Zer zalata? ¿Zer zuan mutillak? Ezta errez ondo esaten.

¿Ikusi aldezute, nola, eguskiak jotzen duan lurrari, batez ere lur on ta emankorra bada, ernetzen zaion usteka bero usai gozodun lili apaña? Orrela erre zitzaion Iturraldeko Joseri Malentšoganak jas, lera edo Zaletasun berria. ¿Begiratu aldezute iñoiz, nola, Jorraill aldean, legor itšurako makilla landereari ertetzen dion murgill bigun berdeak, osto, lore la garaua aurki emateko? Era berean erten zion Joseri kezka batek, ames orduetan poza ta esnatzean larritasuna ematen zion kezka eztiak. ¿Somatu aldezute iñoiz, Izateak basterren batean ipiñi duan asitik, nola sortzen dan mamorro narraztia, laster mitšeleta egalari polita izateko? Eredu orretan sortu zitzaion Joseri barruko ar bat, izakai bat, gazi-geza, lakatz-leuna, gozo-minkaitza, gogozkoena ta bildurgarriena.

Bai, Joserentzat, Malentšoganak maitetasun berria, batzuetan, anima barruan erne la narotutako lilia bezela zan, usai gozoarekiñ bakarrik kordea kentzen zion lilia bezela; mamorro bat zirudian bestietan, errai-alozen erdian atšimur egiten zion mamorro isill gaistoa; mitšeletaren itšurak artzen zituan noizean beñ, bada irudimen aurrean zebilkon zilibokatzalle, adarrik adar edo itšaropenik itšaropen; biotzeko murgill samurra zan beti, oste, lore; garau mizkeak eman bear zituzkean kimua.

Baño ¡ai! etzitian emango. Ezin zitekean. Amesak ziran, Joseren ustez, bere gogamenak, ganoragabeko mutill ausarditsuaren ames tšoroak ¡O zer zoriona ames aiek gertaera biurtu al izan ezkerro! ¡Nola biziko zan orduan Malentšorekiñ! ¡Zein apalkiro itz egingo zion! ¡Zein bigunkiro bizitzen lagundu, nolako pozak eman, nolatan maitetu! Lurreko zerua izango zukean Malentšorekiñ, Urbiako tšabolan bizi bear izanta ere.

¿Elikatuko ote zituan Josek, beretzat bakarrik, gogamen auek, biotzaren jakitzat, animaren jai orduetarako? ¡O, ez! Indartu egingo zitzaizkon, ta naikoa indar zeukaten jaiota bereala ere. Lotsagarria zeritzon bera bezelako umezurtz lander abtek etšjeauntzako neskat aberatsa nai izatea ¡Ta nolako neskatša! Lurbiran emakumerik etzan bezelakoa. Egillearen Jauregiko donea zirudiana.

«Eskergabea-deitzen zion bere barruak Joseri—¿orrela ordaintzen dezu emen jandako ogia? Soñean dauzkatzun prakak inorenak dituzu, ta Uribarriko gasterik ondasuntsuena nai zenduke? Morroi sartu ziñan, semetzat asi zaituzte, ¿ta etšeko alaba bakarrarekiñ ames egiten au-sartu zera? ¿Noiztik ona senartzen dira jauregiko morroiak erregiña-rekiñ, ipuietan ezpada? ¡Dollorra zu! ¡Eskergabea zu galanta!»

«¡O! Iturraldeko umezurtza etzan eskergabea. Berak ausi, galdu ta soilduko zituan animaren liliak edo biotzaren kimuak; berak itoko zituan bidegabeko ames ta itšaropenak egiaren itšasoko ur garratzetan. Ta ito ezin baziran, iges egingo zuan Zabaletatik edozeiñ lekutara, gordeko zuan bere burua nunbaiten ta betiko.»

Josek, bere gogo ta amesak esagutu ezkerro, etzuan bururik jasozten Malentšoren ondoan.

Aisa igarri zuan neskatšak zer gertatzen zitzaion mutillari, ta onen aurrean osoro illundu zan. Aserretzake illundu, trumoi gabe goibeldu, maitero aldendu, bada-ezpadan urrutiratu. Obea zeritzon bakoitza bere aldetik ibiltzea.

Jose, jangar, zurbill ta indarge, lumea berritzen dagoan tšori baten gisa, zearo mututurik zebillen. Egonaldi tšikiak egiten zituan egunez etšean, ta gabaz, betiko lanak amaitu ondorean, goizago esnatu zalata, nekatuta zegoalata, aguro jaikitzen zan sukaldetik lotara. Eziñ eraman zuan Malentšoren illuntasuna, itzik ez egitea, igezka ibiltzea, berak, Josek, izurria balu bezela.

Egun batean, Joanesi bidera ertenda.

— Aitona-galdetu zion —¿bai aldaki Juan Andres zeñ erritan dagoan?

— Ez, aspaldian eztegu eskutizik izan. ¿ Zergatik galdetzen diak?

— Eztakit ba. Neu ere beragana joateko edo...

— ¿Juan Andresegana joateko? Zentzun obekoa itzala uste nian, Jose. ¿ Kaikua ogi ez aldauskak?

— Oraiñ artean naikua ta geiago izan det.

— ¿Bigunagoa billatu nai aleuke?

— Eztet nik bigun ta gogozkorik idoroko.

— ¡A! Orduan... bai, diru billa joango aiz. Askonaikoa izan i ere.

— Gipuzkoa guztiko diruakgatik enitzateke Oñatiraiño jetšiko.

— Ba, zer dekan etzekiat; baño, dana dala, eskergabe erkitze aut.

— ¡Eskergabea ni!

— Andienetukoa, Jose, ta eznuan uste, eznuan esango.

— ¡Aitona, ni eznaiz eskergabea! Nere zañetako odol guztia eskatu bedit esker onaren agergarizat eta dena emango diot, dena zor diot eta.

— Mutill, ezin ulertu diat; len baño okerrago jartzen nauk ¿Zer darabilk iragoko ill bi auetan? Esazak garbiro, biotza zabaldu zak.

— Esatekoa balitz, edo esan albanuke...

— Oraiñdaño ez aiz ba motela izan. Tira, asi ari.

— Ara... zerbait zertzeko ustietan nagota...

— ¿Zerbait zertzeko ustietan? ¡To, to, to! ¿Andregeia nai al euke? ¿Ta urrutikoa? ¿Ire baldintasunak urrutietan obeto alda-kizkite?

— Nik eztakit zer nai detan ere. Oraiñ artean Euskalrrian bizi ta illtzeko asmoan izandu naiz.

— ¿Ta orai ez? Mutill, eskondu naia baño besterik ezpadek, etziok Gastelerrira joan bearrik. Askotan gogoratu zait urtietan aurrera uala, ta Manuelek etšera emasteren bat dakarreneerako iretzat ere aukeratuta neukan norbait.

— Eskerrikasko, aitona, milla ta milla esker; ¿baña norberak auzatzen ez alda obe?

— Bai, beti obe, zentzunezko gastien artean ta gurasoen baimenarekiñ bada; baña nik eznian uste ik iñor begiz jota eukanik. Gañera, emastegaia bestek aukeratu ta eskeintzea, ezta nai ta nai ez artzeko esatea: ongi badator artu egiten da, gogozkoa ezpada utzi. Alegia, ezluteke danak orrela utziko gure Malentšo; eznioke neuk ere edozeñi emango.

— ¿Malentšo?

— Malentšo.

Tšimista kiskalgarri bat aldemenean erori balitzaio bezela gelditu zan Jose, zuri zuri, konkortuta, Joanesen aitormena ezin siñisturik.

— ¿Zer esandu, aitona?

— ¿Gaizki aldeitzok?

— ¿Gaizki? Nola irudituko zaio gaizki gaišoari sendagaia? ¡O, nere amesak egiak balirake!

— ¿Ori egiñ aldek ames?

— Orišen berbera.

— Banengoan ba, banengoan ba. ¿Nola ulertu ez zu ta Malentšo?

— Baño, aitona, Malentšok, zerbait igarri ditan ezkerroan, iges egiten du nigandik.

— Ondo egiña: suaren ondolik ardagaia kendu egiñ bear da.

— Eztu naiko nerekiñ *zertu*.

— Ikusiko diagu.

— Amonak ere ez. Diruduna banintz baña...

— Manuelek beste eskonsari izango dek, etšekoa aiz ta.

— ¡Jaungoiko maite maitea! ¡Au atsegiña ematen dit! ¡Au astun-

tasuna kentzen zait! ¡Neuk bakarrik dakit barruan nerabillen arantza samiña!

— Arantzak eta naigabeak beti izango dituk, gizon guztiak ditugun antzera. Ara José: nik eztiat nai etxean gastien arteko kiñurik eta tšutšu-putšurik. Oraññ dakitana ikasi detalako, gaurtik aurrera, uda onetan beintzat eta gero ere bai gauzak zuzendu arteraño, Aloñan bizi bearko dek geienbat. Eure gañ gelditzen dituk artaldeak, larrabeiak, beortegiak, esparruak, eskortak eta saletšeak. Mendietako errege bezela biziko aiz. Bertara eramango diat bear dekan guztia, edo euk artuko dek mezatara jaizte aizenean.

— Edonun biziko naiz ongi, aitona; edonun izango naiz orain doatsu, bada nere barruan daramat alaitasunaren iturri gozoa.

Zar-gasteak, nagusi-morroiak etšeratzean, Ana Josepak, mutillaren arpegiko gorritasuna ikusita.

— ¡Jesus! — esan zuan — ¿Zer du mutill onek? Tšarranpiñak erten bear diola esan leike.

Eta Joanesek:

— Erten dio.

— ¿Erten diola?

— Bai, ta neu izan naiz sendatzalle.

— ¡A ze nolako Petrikillo! Jolaserako goguaren bizarra dakartzu zeuk.

Zabaletan ezer geiago agertu gabe, urrango goizean, bere poza ezin gorderik, joan zan mendira Jose, ta mendian egon zan, sei illabete ta geiagoan, Jaungoikoari eskerrak emanaz; Danielen lagunak bezela, Egilleak sortutako gauza guztiak bedeinkatuaz; Jacob artzaia bezela, bere lanarekiñ emastegai maitea irabasten; Urbian ibilli zan ederki, epero ta peku gabe, akitika ta *bertsolari*, zoroko ta tšit umeturik, arkumetšoakiñ jolasean, basauntz irudira lasterka, etorkizunari farrez begira, itšaropen gozoz janaritzen, zorientasunez gañezka.

Baño ala ere, iñoiz edo berriz, etšeaz oroitzean, bere kopeta leuna zimurtu oi zitzaion Joseri. Ara emen geientsu min ematen zion kezka: ¿«Esan ote dio aitonak Malentšori nere amesa... ta berea, aitonarena? ¡Aitonarena, bai, aitonarena! ¡O zeñ maitagarria dan Zabaletako etšejauna! ¡Illobatsoa arrek maitatzen duan bezela maitatu ¡ta neri eman nai! ¡Neri, umezurtz ezerezari! ¡O Joanes mazala! Eriotzaraño belaungorrien gañean ibillita ere etzaitut ordainduko. Jaungoikoak opa daizula nik opa dizutana. Zuk emango dirazu Zabaletako aberaska gozoa neretzat, neretzat bakarrik... ¿Bai ote? ¿Nola iruditu ote zaió amonari, Manueli, Malentšori? ¿Gaizki? ¡Jesus Maria ta Jose!... ¿Ta zergatik ez gaizki? ¿Zer naiz ni? *Tira*, Jose, begirazak eure bu-

rua ¡¿i zer aiz ¿Joanesek etsetik jaurtigi ezkeru, eskale bat. Beñipeiñ lan billa joan bearko euke erririk erri, aterik ate. ¡Erromaraño joango itzake, oñutzik eta eskale, Malentšoren diña izatearren! Aterik ate ibilli bearrak ez au i samintzen; neskatsa orren diña ez izateak samintze au. ¡Ta eziñ izan! Ezta berriz jaiota ere, ezta aberats izanta ere, ezta erregeren seme biurtuta ere. ¡O Jaungoiko andia! ¡Zergatik egiñ dezu Malentšo ainbeste doeren jabe?»

«Baño ¿zer dalata begiratu bear det alderdi tšarretik nere etorkizuna? ¿Joanes nere alde eztaukat? ¿Malentšo ozta emakumerik apalena? ¿Ez aldezake aitonaren iritzia ontzat eman, langillea ta eskertsua naizelako, bestek ez bezela maitatzen detalako? ¡A, nor legokean arren buruko gogamenak irakurtzen! ¿Zai ote daukat Zabaletak atarian parre piška baten bitartez baimena emateko? ¡Geldiriko ago, nere biotza! ¡Ez adi lertu!»

Orrezaz gañera, garai batzuetan, nekeari sendoro eutsi ta arriskuaurren aurrean ausardiro jarki bear izaten zuan gure gasteak.

Bai, ezta dana doe ta pake osoa izaten artzaiaren bizitzan. Artzaiak ordu onak eta ordu neketsuak oiditu, erazko egunak eta egun larriak, patšadazko egoerak eta ibilbear estuak.

Pozgarria da, egiaz, udako eguskiaren jaikiera mendietako artzaiarentzat. Berak ikusten ditu lenbizi, bealdeak lañoz estalirik eta lotan dauden bitartean, eguskiak edertzen dituan gallur ermoak, baso galantak, urjauste argitsuak eta intzez narotutako zelai ezeak; berak entzuten ditu, beste iñork baño len, zugaztietako tšori aldra izkanbillatsuen tšiotšo tšiotši pipirrio alaiak; berak bakarrik esan dezake nolakoak diran garo, millu, menda, tšulufriñ, elorri, eriñotz ta beste baso belar lore landarien goizeko usai gozo bizigarriak; berak dauka noiznai, begi sudur belarrietan, gorputzeko zenizun ta animako almenetan, Izateak gizonari eman aldezakion gozamen guztia; berak, kristau ona bada, beste anaiak baño Jaunagandik urrerago bizi danari dagokion gisa, eskintzen dio Egilleari arrenik errez, samur, apal ta egiazkoena.

Manaz betea da, eguzkin goietan dabillen bitarte guztia, mendietako artzaiarentzat. Bera da, artzaia da benetan bere buruaren jabe; uritar andikiak baño askozaz lasai ta askatuago dabill; opa dituan arauak jartzen dizka bere artaldeari; nai duan tokian billatzen du lorezko oia, nai duan lekuan belar bigunezko maia; deitzonean etzin deiteke ta gogoa datorkionean jaiki; kerizpean zabal zabal dagoala zaintzen ditu bere ondasunak; arrikada batekiñ erakusten dio eleari legea; ta ameslaria bada amesetan, nagia bada erdi lotan, langillea bada galtzerdiari ekiñaz, oso epero igarotzen zaizka berebiziko astiune luze luzeak.

Eztauzkagu ere arlo astuntzat eguneroko esne jeisteak, noizean beiño gaztai egiteak, Orrill edo Urriko ille-moztutzeak eta era orretako beste arazoren batzuek; egokia, aukerakoa, gogobetekoa dala esan geinke bazkatzallearen bizitza alderdi onetatik begiratzean; baño arreta gabeko orduren baten bere ardiak geiegi sakabanatu baldin badira, larrabei ta mošalak urrutietara iges egiñ badute, ekaitza indarrean ta egiñaletan gañera badatorkio edo abere basatiren bat usterik ezean agertzen bazaio, lanak eta nekeak izaten ditu bazkatzalleak, bei ardi mošalak saletšera ekartzen, kemena bear du, bakartadean, tantaiari erantzita edo arkaitz zoloan kuškurtuta, erasoaren arpegi zematzailea begira, trumoi gogorraren burrunbadak entzuten, oñaztarraren susko lerroak ikusten edo abere gaisto aragizaleari arpegi emanaz ermo egoteko. Bai, azkortasuna ta ausardia bear ditu artzaiak zaintzalle ona izango bada.

Bear izan zituan Josek, batez ere oraiñ azaltzera nuan gertaera jazotzean. Udazkena zan: illunabarra. Orduantše ostendu zan eguzki gaišo indargea Udalaren atzetik, bere ondoren argi motel pitin bat utziaz. Otz zegoan; lur dana goizetik artsalde-berandura eroritako euriz asea; toki lau guztia likitsez, lokatzaz ta osiñez loitua; erreka-toak, oso puzturik, irakiten ta apartsu zijoazen ibarretara; ipar beltzak izugarrizko odei matasa lodiak zeramazkian egoaldera bultzaka; zuaitz ostoak, beren sorlekuetatik iges eginda, alkargana mordozkatu-rik zeuden tšabol ondoan, sasi tartean, erreka inguroan; ta oraindik adarretan gelditu ziran banakak, ori, zimur ta ia igartuak, dardar zebiltzan eriotzaren bildurrez.

Josek, ardiak goiztšoago ellorrera sartuta, tšabol barruan aparti izkibat egiteko asmoak zerabilzkian. Zakurtzarra, Tšuri, aldemenean luze luze, aora begira zegokion, zerbaiten zai. Bat batera, zakurrak, itšumustuan jaiki ta ekiñ zion zelaian zear estu estu zaunkaka; ardiak, artega ta ikaraz, gorde zituzten beren buruak bata bestien ille tartean, ta entzun zan, urruti šamarrean, mošal nabarmenduen irrintzi larria.

— ¿Zer ote da emen? — gogoratuaz — Josek alderdi guztietara bota zituan begi biak.

¡Aranazuko Andre Maria! Sartaldeko egi gañean, tšabolatik be-
rreun kana bezela, zeru zurikatuaren aurrean garbiro, abere itzal bat
agiri zan: ¡otsoa! *Aitare*n egiten dan baño ariñago, legorpetik orbelak
atera, egur pilla baten azpitik ipiñi, ote moltsoz su eman ta eskuratu
zuan adaki bat, ingurokorik sendoena. Ordurako bazetorren zakurra,
bazetorren, atzeraka ta alboraka, makur baño makurrago, ulua ta ma-
rrua, zemaika ta arnaseztuka, ortzak eta agiñak erakutziaz, amorruzko
pitsa ta lerdea zeriola: baño basatarrarekin borrokarik asi naiezta.

— ¡To, tšuri, nere albora! — deituaz — beragana erakarri nai zukean Josek, baño alperrik.

Izugarria zan otsoa. Astiune tšikian ikusiarren, ezurretarañoiko ikara sartu zitzaion artzaiari. Suagandik ogei bat oiñ urre gelditu zan aberea, aurreko anka bat jasota zuala, ao gosea zabalik, lepoko illeak tente, odolezko begietatik tšingar gorria boteaz ta gizonaren gañera erortzeko itšuretan. Inpernuko gaizkiñ madarikatua zirudian.

Gure mutilla, Aitzgorriko Jesusi laguntasuna biotzez eskatuta, ill edo bizi, arnaseak zirautzan artean, esetsaldirik arrigarriena jokatzeko gertatu zan; baño, edo suak edo gizasemearen jarkierak izutu zualako, edo beste alderdiren baten aragi biguna usai egiñ zualako, aldendu zan otsoa lasterka bizian, ta otsoari jarraika artzaiaren zakurra, zaunka ta zaunka, basoetako oiarzunai jaiki eraziaz.

— ¡To, tšuri, to; *fiii, fiii* — deadar ta tšistu egiten zion berriz ere Josek. Eta *ooo ooo... iii, iii* — erantzuten zuten oiarzunak, artzaiari berari bildur berria emateko eran. Etzuan nai mutillak bere tokia utzi, bada-ezpada ere; etsaia bakarrik bazan edo ez etzekian, ta ellorra zaintu bear zuan lenbizi. Mošalak gaizki ibilliko ziran, ori bai; baño ezin zitekean bazkatzallea toki guztietan hatera egon.

Egundañoiko surik andienak berriro egiñaz, esna, susmutsu ta izerdi patsetan igaro zitzaizkon orduak, ordu minkaitzak, bakar baka-
rrik, gabaren zurrumurrak ernai entzunaz, illuntasunari zoli zoli begira, zegoana ta etzegoana ikusiaz, arkaitzak otso iruditzen zitzaizkola, isatsak eta itsuskiak eztaikit nungo pisti, garraren keriza ikaragarrizko mamu, gautšorien oiuaq norbaiten adia, aizearen eretak ilzorikoen inka, orrien dardarra eriotzaren urrats, eta sapor sasien zabun ba-
koitzak animarañoiko sarrakioa sartzen ziola.

¡Ura egoera beltza! Etzeukan orduantše nasaitasun ta atsegiñ andirik gure gasteak.

Gaberditik laster, oiñkada batzuek aditu zituan. ¡O ez, etzan irudi-pena: zerbait zijoakion zuzen zuzen beraganuntz! ¡Aiñaniño arraio polaj; ¿Otso aldraren bat? Pizkor jaiki zan mutilla, aurki artu zuan adakia eskuetan, azkar jarri zan edozertarako prest; baño ezer geiagorako astirik etzuan izan. Adakia jasotzerako, sartu zitzaizkon izter tar-tean abere zikiñ itšusi bi ta aien atzetik agertu zitzaion beste gauza beltz arrigarri bat... Tšuri ta Bustamotš ziran abereak, anketatik belarrietaraño basaz beterik, eta Pillipe artzaia zan *gauza* beltza, tšartez batekiñ burutik bera estalia.

— ¡Jeup! — oles egiñ zuan Pillipek, tšanoa garrondoruntz jetsiaz.

— Orišen da bildurra eman diakana.

— Neuk ere naikoa badakart. ¿ Otsorik ikusi aldeq

— Illunabarrean.

— ¿Zenbat ituan?

— Bat bakarra.

— ¿Bat? Gure sarobe ondotik Arteaga aldera joan dituk amar bai gutšienez.

— ¡Jesus Jaungoiko andia! ¿Amar aña?

— Bai, amar... edo asko beintzat, ardi, beor, mošal ta otso danak nastean, batabestearen atzetik leiaz, garo salletan aurrera itšuturik, otarietan barruna zarrapaztaka, traba ta esi guztiak ausi ta urratuaz, aballako arria baño zunburruntsuago, ego aizerik gogorrena baño zazpi milla bider ariñago ta zakarrago. ¡Eztute ondamena makala egin bear otsuok!

— Agur orduan gure beortegiak.

— Beortegiak, artaldeak eta artzaiak.

— ¿Artzaiak ere bai?

— Baita; biar goizean lagunen ezur-hilzea izango diagu.

— Ezalda orrenbesteraño elduko.

— Ikusiko dek, bizi baaiz.

— Biziko algaituk.

— Etzekiat, motell, etzekiat.

— ¿Eta nola ausartu aiz onaño etortzen?

— Izuak ekarri nau. Etsi det gaur, nere tšabolatik alarauak entzuten negoala; baño Tšuri ta Bustamotš ate ondoan ikusi ditutanean, bera-kiñ batera ¡ia mutillak! eragiñ diet ankari laguntasun billa. ¡Jas! ¡Nik ekarri det abiadea!

— ¿Alarauak entzuk dituk beraz?

— ¡Ta nolakoak! Aitzari ere mara mara negar eragitekoak.

— ¿Norenak ote ziran?

— ¿Nork daki? Adiskideren batenak edo...

— ¡Gure Aingeru Jaolak zaintu gaitzala!

Orrelako autuetan joan zitzaizten orduak Jose ta Pilliperi goizalderarte, batak bestea dendatzen edo bildurtzen, beti ere suari egurrak geituaz, beti ere alderdi guztietara begira, beti ere alkarri išo-išoka, andik edo emendik zarataren bat ote zalakoan.

Goizean jakiñ zuten ainbesteraño triskantzarik etzala igaro. Iru edo lau ardi galdi ziran; moval bat billatu zan, errekarlean, belaunburuak ausita; beor bat zelaian, mokor ondoan aragi tato (1) batzuk gutšiago zituala, odolustuta, ia illean.

Beor ta mošal errukarriak, galbidearen aurrean elkarturik, arpegiz

(1) Tato, zatiari edo puskari esaten zaio.

arpegi lagun guztiak batera jarrita, etsaiari atzekoaldia erakutziatz, gogor egiñ zioten noski ostikoka, bada atzetik zituzten beren zauriak, eta gañera, otso, ta beor-oñatzez, pitsez, korotzez ia odolez nazpillatu-tako lokatz-ustai zabala zegoan Arteagako bizkarrean.

Urašē zan nunbait gau artako guda-enparantza. Antšen izandu zan, jan bearrak eta bizinaiak ematen duan indar ta adoreaikiñ abere basatiak egiñ zuten borroka errimean.

Jan bearrak eta bizinaiak askotan darabilzki esetsaldietan abereak... eta gizonak. Eta noiznai oidira otsoak eta otsotarrak nagusi.

Egun orretan, Urbiako artzai danak artalde ta beortegiak aurretik zituztela, beren etše ta neguko ellorretara jetši ziran. Gertatu zana gertatu ezker, ezin zitezkean mendian egon.

Etzan bada-epzadakoa baserrietara eraman zuten poza. Bai ba: gizasemea edonun edozerk aspertzen du, luzarako gauzetan badabill, ondo ibillita ere. Gizasemeak arpegi alaia jartzen dio gauza berriari edo aspaldikoari, ta baserrietan zeukaten gizon aiek aspaldietan iduki etzutena: baserrietan zeukaten, mendian baño ajola gutšiagorekiñ, aterpe ona, jan beroa, jatordu jakiña, jautzi garbia, oe biguna, kezka gabeko lo gozoa. ¡A ze gaztañerre janak egin bear zituzten! ¡A ze itzas-pertuak! ¡A ze nolako etziñaldiak!

Jose, beste guztiak baño gogotsuago, ta urduriago jetšizan, janik eta lorik batere oroitu gabe. ¡Bazeukan buruan aurreragoko gauzarik! Malentšo bakarrik zerabillen gogoan. ¿Zer esan zeikeon Malentšori? ¿Berak, Josek? Ezta itz bat bakarra ere: biotza ibilliko zitzaion izketan, osoro esankor; mingaña, lotsariak lotuko zion, ezer iñola asmatu eziñik utziko zion: bazekian. Aitzen emango alzion aitonak neskatšari mutillarekin izandako izketartea, ta etzan geiago bear. Baiezkoa ulertzeko, etzuan Josek irritšo baten argia baño besterik eskatzen. «Jaun zerutarra — otoitz egiñ zuan etšera urreratzean — ¡irribarre bat neretzat Malentšoren españetan!

¡Ai ene! Irri-abarrik etzuan billatu: Malentšo, lenbiziko ongietorriak esanta bereala, lenago baño arduratsuago asi zan Joseran igesi, lenago baño mukerrago ta gozakaitzago gelditu zan: Joseran maitetasunarentzat etzeukan erantzupenik.

¡O! Iñork eztaki, igaro gabe, zenbaterañokoa dan atsegiñ garaian ta pozaren tokian arkitzen degun naigabea: eztago naigabe samiñagorik. Eta ori bera gertatu zitzaion artzai umezurtzari: zoriona itšaron ta atsekabea idoro, sari billa joan ta neke berriak aukitu, eztia ames egiñ ta mingoztasunean ito.

Josek, zearo galdu zituan mendiko pakea ta patšada ona, ta sarri esan oizion bere buruari: «gau tšarra igaro uan azkenengoa Urbiako

zelaian, baño ala ere, obeto uke otsoarekiñ borroka ibilli arkume mai-tearen destañapean bizi baño. Bai milla bidar.»

Ta ¿zer egiten zuan aitonak bitartean? Aitona, mutillaren kupidan edo, išill išillik zebillen. Ezezkoa esango zion Malentšori eta...

(Iarraituko da).

DOMINGO DE AGUIRRE

G A R O A

(JARRAIPENA)

GASTÉKÉRIAK

Irakurleak esagutuko ditu erri tšikietako zalduntšoak. Gauza gu-tši esagungarriagorik.

Zaldun oietako geienak zalditarako eztaukate; batzuek, ozta ozta irabazi dute baburrun-saldaterako; baña danak dira zeregiñ gabeak, itšuretan beintzat.

Jan-edanik iñun ezpada, jolasak norabaitera eraman ezpaditu, kafetegi edo ardangelaren baten egon oidira jai ta aste, ia egun osoan, nagi nagi, aukietan erdi etzinda, ister bata bestearen gañean ipiñi-ta, edo sorbaldarekin ate-alboari eutsika, orkoagatik edo emengoa-gatik marmarrean, urliari edo zendiari atšimurka, goiko ta bekoai erruki gabe larrua kentzen.

Gasteak dira geienak, tšitatšoak, gizakumeak, adimen laburre-koak; baña beren burua gizonik eldu ta andienarena baño obe ta argiagotzat daukate.

Esana dago eztirala jakintsuak, ¡bai zera! zerbait ikasiak geienez ere, azal azaletik liburutšo bat edo beste ikusi dutenak; edo erbestean denda-morro, pelotari, bizargiñ, perratzalle ta abar irabazbide errezen billa nolabait ibilliak; baña jakintsu guztien gañetikotzat daukate beren iritzia, ta berak astindu, orraztu ta erabaki oidituzte agintarien arauak eta jakintsuen auziak. Eztago gauza on bat, erri tšikietan, zalduntšoen baimenik ezpadu.

Arro aña lotsagabe, gauza okerrari tšalo ta egintza onari farre, mendeko gaišoai ziri ta araugille (1) zintzoai destaña, bertako laguna-gatik ijiji ta aldemeneko esagunagatik ajaja, eztiote ezeri ta iñori paketan utzitzen, ta ezta inguruetan zalduntšoen izekaz erre ta zau-ritu gabeko gizonik izaten.

(1) Legegille.

Nekazari ta languilleak baño obešeago jantzita oidabiltz mutillok, erdi-andiki antzean, ongi naiezean bezela, baldan itšura ikasian, *zapata* polit edo abarketa berri tšuriak onetan ta euskal tšapel urdiñ biguna buruan dituztela.

¡O burua! ¡Amaika ikutu ta igortzi egindako ames-jauregia! Buruan dago gaste oien arretarik andiena. Illea koipe leunez betea, u-sai gozozko urez bustia, tšito ajolaz tolestatua, erdi aldean lerro tšuri bat duala ta kopeta gañean tšaplatatšo bat, ikustekoa egoten da zalduntšoen burua ta alegiñak egin oidituzte beren goialde ariñ aizetsua erakusten.

Izan ere, aukerakoa da gaurko euskaldunen tšapela orretarako. Biguna, aldakor ta erabilkorra, nai dan itšurak artzen ditu ta era guztietara jantzi deike. Ta ala, batzuen buruan soso-abia dirudi edo perretšikoa edo abatsa, ta bestienean mats-orria, koskordun tremesa edo talo zapala; auek garrondoan ipiñi a darabilte, beste aiek eskerreko edo eskuiko belarri gañean, orkoak inguru guztian zuloak eginda, ortzez jositako gurpil baten antzera; emengoak, (emongoe-tan daude gure zaldunak) lerro tšuria ta kopetako, ille kiskurra agerzteagatik, aurreko ertza oso egoki jasota.

Buruko apaindurian aisa esagutu leiteke zenbat ames darabilten gizonak. . . eta emakuneak. Neri askotan erakutzi dit nor zein dan tšapelaren jaskerak eta illien orraztuerak. Baita farre algara gozoak eragiñ ere.

Guazen arira. Esan degun erako mutillak errez ikasi oidute zeintzuk neskatsša diran aberatsak errian edo auzoan, ta neskatsša oien atzetik nabaitu geinkez tšurikerian ta on irudian dabiltzala, besto bada-ezpadako neskatsšen billa alai ta lasai jarraitzeari utzi gabe.

Orrelako mutil gaste asko zeuden Onatiñ, ta beren artean zarkote, alper, jolasbillako ardozaleren batzuek. Mošoloren ardangelan bituta, amaiketakoa zala edo lauretakoa, ardao zarra edo tšitšardiñ berria, biatzak eta españak olioze bustita, nabarbenkeria baño nabarbenago, arrapatzen zuten jakia ioranez iruntzitzen, beltzetik edo zuritak zurrutean, edo ta bestela berritaukeriarik tšoroenetan, sudur zuloetatik keia boteaz ta ate ondotik kalean zijoazen neskatsša guztiai tšistadaka igarotzen zituzten egunaren orduak.

An zeuden beti, Oñatiar zintzoak ziotenez, zorrari ortzak erakutzi, lotsari lepoa eman, oar onari gaizki erantzun, beartsuari *or konpon* egiñ, ta premia guztien aurrean ¿neri zer dit? esanaz, beren buruai bakarrik begira, griña gaiztoak asetzen bizi nai zuten gizonak.

An zegoan egunero, au neuk dakit ziur, Peru Odolki, tšopiñ bat

ardogatik edozertarako erne, ta baita ere guk antzina esagutu genduan etše artako semea, Mošolo gastea, Manueltšoren lagun kaiskarra. ¡Uf! Orain beste gauza bat zan. Ameriketanzana, Bilbon, Barzelonan ta Madrillen pelotari egona, goizetik gabea eztaikit nola dirutua, papar zabalean urrezko katea zuala ta katean ontzurre borobilla, aberastasunaren agergarri, Mošolo Potolo (orrela deitzen zioten) askotan oizan beste *jakintsu* guztien nagusi, buru ta albis-tari.

¿Zer esan zezakean baña mutilak? Gauza onik ez: Abanan edo Montebideon pelotariak bein egindako iruzur petrala, Madrill edo Barzelonako basterretan ikusitako zatarkeri lizuna, ur-ontzietako ugari jatea edo galanki edatea, iñoiz baten *duruakiñ* ezatik zeñi arrika eman ziotena, beste batean lagun guztiak tsanpañakiñ arpegia garbitu zutena, ta era orretako beste astakeri batzuek.

¡Arranietan! Tsanpaña edatiagatik, belarri bat emango nitek esan oizuan Odolkik.

Gizon aiek etzituan iñork errian maite, ardozaltzalleak izan ezik: beren gurasoak ez, zeukatena ta etzeukatena, sortua ta lortua, Mošolonean ondatzen ziotelako; errizaiñtzalleak ez, zalduntsuok gaberditik aurrera ere, deadarka ta iskanbillaka, etšeratu eziñik ibiltzen ziralako; elizgizonak ez, erakuste okerrak, animen kaltean, nonai ta edonoiz zabaltzen zizkiotelako. Baño ¡lotsagarria da azaldu bearra! Mošolonean zegoan, len esan degun bezela, irañ, irri ta izeka guztien kabia, ta izeka irañ irrien bildurrez, gizontšo aien mingañetan ezibiltzeagatik, geiegizko begirunez begiratzen zioten erritar guztiak. Garbiroago : oñatiar zintzoen argaltasunak enlaten zien indarra ta ollarkeria Mosolonekoai.

Orratikan ere bereak eta bi entzun gabe etziran izaten ereti batzuetan. Patšiko sendakiña zan, Oñatira zijoan guztian, ederki asko kilimatzen zituana. Ezin zan erritik erten garrazkeri batzuk zalduntšoi bota gabe.

—¡Mutillak!— jardun oizioten —¡au ustel usaia dago zuen artean! Zetan zaudete beti emen sartula? ¿Norbaiti azpiak jaten? ¿Isilleko gertaerak usaika? ¿Loikeri danetan muturra jartzen? ¿Tšerriak bezela gizentzen? Egia alda tšitsarien aldeko *sosiedade* bat asmatu dezutena? Ori ere bada ha lana, lurpeko arrak jaki geiago izan dezaten, zuen burua guritzen jardutea, beste egitekorik gabe... ¿Ala bai aldeute beste arloren bat? ¿Erriko gauzak zuzendu naian alzabilzate? ¡Etzeok toki tšarrean zuzenbidea! ¡A ze nolakoak zuek, salobre urdailtsuak, ziraun makurrak, dollor, galdu, naspillari arraioak; a ze nolakoak errien diru ta ondasunak zaintzeko ta ugaltzeko. Ba-

dakit nik zer ugalduko zenduteken zuek : zorra ta zimaurrea. Ni *alkate* banintz, gurdi bati uztartuta erabilliko ziñuzket jaida, añaninuok! antše, koipea kendu ta gerria bigundu arte.

Ta ederra da ipuia. Patšikori onian artzen zizkaten ospinker guztiak eta etzioten miñ emateko gauza bat egundaño esaten, arpegiz arpegi. Zanbroak sortzeraño zigortzen zituan, erruki gabe, ta oso bezela leunki, izaturik erantzuten zioten mutill pardelak. Zaldun-tsoen artean, abere gaistoen biguntzallea zirudian Patšiko sendakiñak. Iñoren ajol gabeko gizatšar trebe ta argiaren izena zeukan ta. . . O! Ezta gaizki, garaietan, ausarta zatea.

¡Ardangela orren aurretik igaro bear izaten zuten Paulak eta Malentšok elizara zijoazenean, ta eztago zer esanik, barruan zeuden gizasemeak, zar ta gaste, danak ertetzen zirala neskatša oiei begiratzer.

Lengusu biak ziran ikusgarriak, baño batez ere Malentšo. Menditar gaste ura ederren erregiña zan Oñatin, berez, jaiotzaz, jaskeraren apainduri gabe; arren ondean erritar neskatšarik aukeratuenak, urri, ziztriñ ta itšusi agertzen ziran; ura zebillen tokian edertasunaren argia ta anima garbiaren usai gozoa bezela utzitzen zuan, onela esan badezaket. Orregatik gelditzen ziran ergelduta begiraleak, zer esan asmatu eziñik. Bazekiten, bai, Zabaletakoak eskonsari ona idukiko zuana; baño, aitortu bear da, guztiak eskonduko zitezkean pozik Malentšorekin, naiz ta onek tšanpon bat izanez. ¿Zer bera baño eskonsari oberik?

Mošolo Potolo zegoan itšutuena ta Mošolo Pololo agertu oizan bero ta urdurien ardangelako atari ertzean, farrezka, kiñuka, gezur-estutka. Malentšok etzuan aintzakotzat artzen mutill arren ziñurik : aldemenetara begiratu gabe, benaz, itzal ta lerden jarraitu oizion bere bideari; baño ala ere, beñ, norbaitek bidean gelditu zualako, ikusi zuan zearka, Mošolo Potolo, ta farreak erten zion gure neskatša ederrari.

Izan ere farregarria zan Mošolo Potolo. Laburra, zabalotea, beso ta izterrez oso lodia, buru andiduna, illetsua, ia begietaraño bizarrez jantzia, okotz biren jabea, beltzeran berde samarra, . . . bere ortz ustelak erakutziaz belarrondotik belarrondorañoko aoa ireketzen zuanean, izutu egiten zan edonor lenbizi, ta gero farreak berez ertetzen zuan españetara.

— ¡Jesus! ¡Oriše da mutilla! — esan zuan Malenek-Jaungoikoak parkatu daidalata, ankadun upela dirudi.

— ¿Upela gerri aldean ta arpegia? ¿Ikusi aldiozu arpegia, Malen?

— Ondo ez.

— Ba ikusi daikeozu urrengo baten. Ara, bart euki nuan *pronostikoa* eskuetan, ta antšen dagon illargia bezelakoa da.

— Zuk esango dituzunak.

— Egi egia. Arto zati batekiñ ohea egin leiteke.

— Zagoz išillik, neska.

Ordutik aurrera askotan farre egin zuan Malenek illargi betearen arpegia gogoratuta.

Paula, Malentšo aña ezarren, oso zan emakume itšurazkoa ta maitagarria. Andita guri samarra, yayoa, otsana, langillea ta begiratu, amaikak artuko zukean pozik emastetzat, berak nai izan ezkeru.

Baño etzuan nai, ikusten zanez; etzion beintzat iñori jaramonik, egiten. Bai, naigaberen bat bazeukan Paulak ondo gordeta; arren begi gozoetan beti agiri zan illuntasun bat, zerbaiten errañua, ari-mako beastunaren albistea? ¿Zer ote zuan?

Ura ta Jose (ara beste goibela) jai arratsaldietan, amonaren etšean arkitzen ziranean, beti zeukan mutillak, aiñ zuzen ta išilla izanda ere, ardangelakoakgatik zerbait esan bearra, ta beti entzuten zion Paulatšok gogoz ta arretaz.

— ¿Zer mezatan izan zerate gaur?

— Zortziretakoan.

— An egongo ziran, Mosolonean, Oñatiko alper guztiak.

— Eztakit ziur, baietz uste det.

— Bai, egongo ziran. Zuk ezpadakizu, besteren batek jakingo du.

— ¿Zeñek? ¿Malenek?

— Bai

— Malenek eztu ardangelara begiratu andirik egiten.

— Begiratu gabe erakutzi leike barruko zera.

— ¿Nola baña?

— ¿Farre tšoroak egiñaz. Badakit farrez joaten zeratela.

— Bai, iñoiz bai. ¿Zeñek egiñ ez farre Potolo ikustean? Gizon, zarragorik. . .

— Eta aberatsagorik. Aberastahunak dana edertzen du, Paula.

— Ez, ori ezta oso egia. Nailuke Potolok beste batzuen entzute ona, nai luke neuk dakitan baten arpegia. Ara, Jose; naiz ta diruz josita egon, Mosolo Potolo ezta egundaño zu aña izango.

— Norbaitentzat ez, bear bada; baña. . .

— Iñorentzat erez. Zu, gizona, espaz beterik zaude; baña Malenek eztauka Mošolotarrakin zer ikusirik.

Paulak, egizalea zan ta, egia esan oizuan miñez hada ere; baño gezurtatzera bezela etorri zitzaion Peru Odolki illuntze batean.

Gaste biak ate aurreko larrañean zebiltzan, batera ta bestera, as-

tiro astiro, ezetz ta baietz, lelo arduratsuagorik etzeukaten ta, aspaldietakoa berriro astertzen, mutill zar tšatsua jeupadaka agertu zitzaientean.

— Kaišo Peru ¿Zer dakartzu olako orduetan gurera?

— Zuentzat ezer ez.

— ¿Zeñentzat ba?

— ¿Beste neskatša gaste polit polit batentzat.

— ¿Malenentzat?

— Bai.

— ¿Zer biar diozu zeuk Maleni?

— Nik edo beste batek.

— Zeñek bada?

— Orišen da jakin bearra ¿Etsean aldago?

— Bai, amonarekin, janari piška bat jartzen.

— Ezaiozue atera dedilla onaño. Baña, išo, amonak eztezala ezer somatu, ¿e? Atsorik eztegu bear.

— ¿Baño ezaldiguzu zer darabiltzun azalduko?

— Ezin dezaket. . . Ara, išil išillik eukitzen badezute. . . Potolok biraldu nau tšarteltšo batekiñ. Oso erotua dago mutilla Malentšo dala ta eztala; ia zer egiten duan eztaki gizagaišoak; ez ornen du iñun, orrelako neskatšarik ikusi egundaño; ez ornen dio mutillak nai lukean bezela arpegirik ematen Malentšok; ez ornen daki arrek, gañera, neskatšari nun ta nola itz egin leikion, ta (kolkotik tsartel bateriaz) paper onetan jarri ornen dizkio eztikeririk andienak. Bai, gošoak izango dira emen dauden itzak, baña gošoagoa izango da gaurko nere aparria. Zuek eztakizute, ¡tsanpañez *gonbiratzen* nau Mošolo Potolok! ¡Ori dek gizon izatea, ori! ¡Etziok *probinzi* guztian Potolo bezelako mutillik! ¡Tsampaña! ¡Tsanpañaren izenik entzunaldezute? ¿Ez, e? Urrutietako edariada ta. Edari tsuria, edari garbia, edari *fiña*, andiki andikien edari garestia. Ba nik nai aña edango diat gaur. ¡Aufa! ¡Nik arrapatu bear diat *mokolloa*!

Jose, Peru izketan aizan bitartean, zuritu, gorritu, otzitu, berotu, edertu ta itšusitu zan iru edo lau aldiz bai.

— Tira-jarraitu zuan Odolkik-esaiozue Maleni ertetzeko.

— ¿Ez alda berdiñ tsartela geuk eramatea? galdetu zion Josek.

— Ea, neskatšaren eskuetan bertan utzitzeko agindu dit.

— Utziko diozu, gizona, utziko diozu; baña neuk ikusi nai nuke lenago, gañetik bada ere. Eman zadazu apur baten.

— Ez, ez.

— Baño zergatik ez? ¿Zer galtzen deak nik estalkia begiratzeaz?

— Eztetala nai, eztetala nai. Potolori itz eman diot Malentšok bestek eztuala ikusiko da eztiola ikutuko.

Onetan zebiltzala, erten zuan Malenek zurrumurrura, ta azkenengo itzak entzun zituanean.

— ¿Zeñentzat dezu tšartela? — galdetu zion Odolkiri.

— Zuretzat.

— Bada neretzat izan ezkeru, neuk bakarrik artu bear det.

Aurreratu zan gure neskatša ederra, kendu zion eskutitza mutilzarrari, ta geiagoko gabe, sartu zan sukaldera patsada osoan.

Larrañekoak aoa bete ortzekin gelditu ziran, itz bat atera ezinda.

(Jarraituko da)

DOMINGO DE AGUIRRE.

